

1-SINF "ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA ETNOPEdagogIKA NAMUNALARINI O'RGATISH METODIKASI

Xayrullayeva Dilnoza Nurmat qizi
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI O'QITUVCHISI

Annotatsiya: *Maqolada hozirgi vaqtda o'tmishning madaniy-tarixiy merosini qayta tiklash, uning eng muhim tarkibiy qismi bo'lgan etnopedagogikaning boy an'analari va yosh avlodni tarbiyalash haqida fikrlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *dars, nutq, tovush, ta'lim, pedagogika, etnopedagogika.*

Аннотация: *В данной статье речь идет о восстановлении культурно-исторического наследия прошлого, богатых традициях этнопедагогике, являющейся важнейшей ее частью воспитанию подрастающего поколения.*

Ключевые слова: *урок, речь, воспитание, этнопедагогика, педагогика.*

Annotation: *This article deals with the restoration of the cultural and historical heritage of the past, the rich traditions of ethnopedagogy, which is its most important part in the upbringing of the younger generation.*

Keywords: *lesson, speech, education, ethnopedagogy, pedagogy.*

Har bir millat hamda jamiyat o'ziga xos tarixga ega bo'lib, tarixiy shakllangan jamiyatning har birida o'z bolalarini tarbiyalash jarayoni, farzand tarbiyasiga oid qarashlari shakllangan. Yosh avlodga eng qadimgi davrlardan boshlab o'z xalqining madaniy qadriyatlarini haqida ma'lumot berish, ajdodlarining tajribalarini avlodlarga yetkazish muhim vazifa bo'lib hisoblanadi. Bunda ular o'z tarixini, ajdodlari kim va qanday insonlar bo'lganligini o'rganadi hamda qaysidir ma'noda o'z qadr-qimmatini ham bilib oladi.

Etnopedagogika-turli xil etnik guruhlar o'rtasida tarixan rivojlangan, an'anaviy tarbiya va ta'lim amaliyoti sifatida xalq pedagogikasi bo'lgan fan. Ushbu atama Rossiya ta'lim akademiyasining akademigi G.N.Volkov tomonidan kiritilgan va ommalashtirilgan.

Juda tez o'zgarib borayotgan, cheksiz o'zgarishlar kuzatilayotgan davrda yashamoqdamiz. O'sib kelayotgan yosh avlod ham yangiliklarning bevosita ishtirokchisi bo'lib kelmoqda. Shuning uchun ham bolalarimizga ma'naviy-axloqiy ta'lim va tarbiya berish masalasi zamonaviy pedagogika fanining eng muhim masalalaridan biridir. Yoshlarimizga inson o'z mulkiy manfaatlarini ustun qo'ymasdan, vijdon, uyat, burch, or-nomus, mas'uliyat, rahm-shafqat, sevgi, go'zallik, vafo kabi tushunchalarning mohiyatini, xalqimizning eng qadimgi davrlaridan boshlab boshdan kechirgan hayotiy tajribalarini o'rgatib bormog'imiz lozim.

Bizga ma'lumki, xalqimizning pedagogik qarashlari uzoq asrlar davomida shakllangan va ular bizga alohida darslik yoki qo'llanma shaklida yetib kelmay, balki

asosiy qismi xalq og'zaki ijodiga oid har xil janrlarda, buyuk olimlarimiz asarlarida, muqaddas kitobimiz Qur'oni Karim hamda hadislarda o'z aksini topgan. Xalqimiz bor ekan etnopedagogika sohasi yashayveradi va yanada sayqallanib, insonlar orzulari, quvonch-u tashvishlari, shodlik va armonli kunlari, dunyoqarashi hamda hayotiy ta'lim-tarbiyaviy xulosalari avlodlar uchun o'rnak bo'lib qolaveradi.

Yuqoridagi fikrlarning isboti sifatida yurtimizda 2020-yilda ta'lim sohasida jahonning yetakchi mamlakatlari tajribalariga asoslangan "Milliy o'quv dasturi" qabul qilindi. Bosqichma-bosqich tarzda barcha umumta'lim maktab darsliklari "Milliy o'quv dasturi" asosida tuzilib, eski darsliklardan voz kechiladi. 2021-2022-o'quv yilidan boshlab umumta'lim muassasalariga yetkazib berildi.

Tahlil jarayonida aniq bo'ldiki, Savod o'rgatish davrida "Alifbe" darsligini o'rganish jarayonidanoq o'quvchilar maqol, topishmoq, tez aytish kabi etnopedagogika namunalarini o'rganmoqdalar. Xalqimizning ajoyib o'yin-odatlaridan biri bo'lgan "Ramazon" qo'shig'ini aytuvchilar inson zotiga, uning oilasiga shu tariqa yaxshi niyat bildirganlar, uy egalari ko'ngildan chiqarib bergan pul yoki oziq-ovqat mahsulotlarini o'zaro teng bo'lib, mahalladagi bemorlar, muhtojlarga ham ulashganlar. Demak, "Ramazon" qo'shig'ini aytishdan maqsad odamlarga ezgu niyat bildirish, sog'liq, omonlik to'kin-sochinlik va osoyishtalik tilash hamda kam ta'minlangan oilalarga yordam berishdan iborat bo'lgan. Hozirgi kunda ham bolalar bu qo'shiqni ijro etishmoqda, lekin qo'shiq boshidagi ikki misrani biladilar, xolos. "Ramazon" qo'shig'ining tarbiyaviy ahamiyatini e'tiborga olib, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida qo'shiqning matnini o'rgatish, mazmunini tushuntirish lozim bo'ladi.

Xalq tomonidan yaratilgan va katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan urf-odatlar, an'analar, bayram va marosimlar o'zbek xalqining madaniy merosida katta o'rinni egallaydi. Xalqimizning bunday madaniy merosi bilan faxrlanishimiz, qadimiy urf-odatlarimiz, an'ana va udumlarimizni bilishimiz, ehtiyot qilishimiz va yosh avlodga yetkazishimiz bizning insoniy burchimiz va bugungi kunning dolzarb masalasidir. Xalq o'yinlari o'zining qadimiyligi bilan ibtidoiy davrga ibtidoiy davrga borib, taqaladi va insoniyatning shakllanishi va rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Eng qadimiy davrdan boshlab inson hayotida termavhilik, ovchilik, chorvachilik dehqonchilikka oid o'yin-raqslar shakllana boshlagan va yosh avlodga yetkazishimiz bizning insoniy burchimiz va bugungi kunning dolzarb masalasidir.

O'yinlarning mazmuni va shakli tabiiy sharoit, mehnat faoliyati, ijtimoiy axloqiy munosabatlardan kelib chiqqan. Xalq og'zaki ijodi namunalarida yoshlarni jismoniy chiniqtirishga barkamol bo'lishiga xos qadriyatlar ko'plab uchraydi. Xususan, "Alpomish" dostonida ota-bobolarimizning bola jismonan sog'lom bo'lishiga katta e'tibor bilan qaraganligi, Alpomishning yetti yoshida og'ir yoyni ko'tarib otishi, unga yoshlikdan jismoniy tarbiya berilganidan dalolat beradi. Yoshlar qadimdan o'zining jasurligi va topqirligini el oldida namoyish etib, sinovdan o'tgan.

1-sinf “Ona tili va o’qish savodxonligi” darsligining 28-betida Hayit bayramidan bir kun oldingi kun Arafa kuni haqidagi matnning keltirilishida faqat o’zimizning millatgagina xos bo’lgan hayitda yangi kiyim kiyish, qo’ni-qo’shnilar birlashib bir-birining uyiga turli xil bo’g’irsoq va shirinliklar ulashishi, qarindosh-urug’larning hayit ayyomida yig’ilishlari bolalarga xos oson va sodda tilda tushuntirilgan.

32-betda “Navro’z taronasi” she’ri va undan so’ng bahoriy milliy taom hisoblangan “Sumalak”ning pishirilish jarayoniga oid rasmlarda aks etgan o’zbek oilalariga xos bo’lgan ahillik, bir-biriga bo’lgan mehr-muhabbatni jajji o’quvchilar anglab, milliy qadriyatlarimizni bilib olishlari qiyin emas.

Xalq og’zaki poetik ijodining eng qadimgi va ommaviy janrlaridan biri bo’lgan, jahondagi barcha xalqlar folklorida uchraydigan **topishmoqlar** ham ushbu darslikdan o’rin olgan. Topishmoqlarda ham xalq hayoti, turmush darajasi, madaniyati va urf-odatlarini ma’lum darajada o’z ifodasini topadi. Topishmoqlar bolalarning so’z boyligini oshirish, hayot va uning hodisalari haqidagi tushuncha va tasavvurlarini, mulohaza qobiliyatini kengaytirishda tarbiya vositasi hisoblanadi.

Vatanga muhabbat, mehnat, ahillik, donolik kabi ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g’oyat katta bo’lgan **maqollar** ham asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda ko’rinishga kelgan. Turkiy xalqlarning maqollaridan namunalar dastlab Mahmud Koshg’ariyning “*Devonu lug’otut turk*” asarida keltirilgan.

50-betdagi maqollarni ko’rib chiqsak:

Yoz mevasi-qish xazinasi

G’oz kelgani- yoz kelgani

Yomg’ir -ekinining joni

Toza havo- ming dardga davo

Bu maqollarning har birida xalqimizning necha yillik tajribalari aks etganligini sezish qiyin emas. Bular orqali yosh avlodda ham fikrlar izchilligi rivojlanib, dono ota-bobolarimizning aytgan har bir gaplari bejizga aytilmaganligini sezadilar va o’zlari ham yod olib boradilar.

92-betda o’zbek milliy o’yinlaridan “Oq terakmi, ko’k terak?”, “Bekinmashoq”, “Kurash”, “Uloq” kabi o’yinlar va ularning tasviri keltirilgan. Hozirgi axborot texnologiyalari va kompyuter o’yinlari hamda virtual olam kutilmagan holda kirib kelgan ayni vaqtda madaniyat, bilim, ta’lim-tarbiya masalalari bizda biroz muammo tug’dirishi mumkin. Buning uchun ko’p yillik tarixiy tajribamizga suyanishimiz lozim. O’sib kelayotgan yosh avlod qalbida milliy o’yinlarimizga muhabbatni uyg’otishimiz lozim.

Har bir xalqning sevimli milliy o’yinlari bo’lgani kabi o’zbek xalqining ham o’ziga xos o’yinlari bo’lgan. Milliy o’yinlarimiz serharakatligi, chidamlilikka o’rgatuvchi, chiniqtiruvchi harakatlardan tashkil topganligi bilan boshqa xalqlarning o’yinlaridan tubdan farq qiladi. Bu o’yinlarni o’rgatish orqali bolalarni qiziqtirib, bo’sh vaqtlarida

o'rtloqlari bilan ushbu o'yinlarni o'ynab, kelajak avlodlarga ham yetkazib borsalar milliyligimiz hech qachon yo'qolmaydi.

Masalan 93-betda keltirilgan "Lanka" o'yini haqidagi matnga e'tiborimizni qaratsak:

Lanka – o'zbek milliy bolalar o'yini. U mavsumiy bo'lib, asosan kuz faslida o'ynaladi. Lanka shunchaki oddiy o'yin emas, u bolani ham jismonan, ham ruhan tarbiyalaydi. Chinakam ma'nodagi xalq o'yini.

Lanka o'ynagan bola to'g'ri nafas olishni o'rganadi. Natijada tanasi kislorodga to'yinadi. Yurak faoliyati yaxshilanadi. Yrgan ovqati oson hazm bo'ladi. Shu tariqa organism chiniqadi. Eng asosiysi, lanka tepayotganda ovoz chiqarib sanash diqqatni jamlashga o'rgatadi.

YUNESKO lankani eng foydali o'yinlardan biri deya baholagan. U jahon bolalari o'yinlari ro'yxatiga kiritilgan.

"Gulxan" jurnalidan

Haqiqatdan ham, o'zbek milliy o'yinlari hayotiyligi, xalq tomonidan yaratilganligi uchun ham katta-yu kichik va hatto xotin –qizlar tomonidan ham yoshligidan boshlab sevib o'ynalgan. Ota-bobolarimizning o'z farzandlariga qiyinchiliklar kelganda o'z irodasini yo'qotmaslik, biror-bir hayot zarbalariga duch kelganda qo'rqmay, dadil kelajak tomon harakat qilish lozimligini, og'ir, sertashvish kunlardan keyin, hamda sayllar o'yinlar orqali kayfiyatlarini ko'tarib, tetiklashib kuch to'plaganliklarini bolalarimizga namuna sifatida ko'rsatib va o'rgatib borishimiz kerak.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev raisligida 2022-yil 28-yanvarda o'tkazilgan maktab ta'limini rivojlantirish masalalari bo'yicha bo'lib o'tgan videoselektorda mamlakat kelajagi, barcha sohalar va loyihalar muvaffaqiyati bilimli insonlarga bog'liq ekanligini ta'kidlab o'tgan. Albatta, bu fikrlar bejiz emas. Kelajak yoshlar qo'lida. Yoshlar bilimli, tarbiyali, madaniyatli bo'lar ekan biz kelajagimiz buyuk deya baralla ayta olamiz.

"Yangi O'zbekiston", "Uchinchi renesans" kabi tushunchalar bekorga kirib kelgani yo'q. Hamma-hammasi ta'lim va tarbiyaga bog'liq. Prezidentimizning quyidagi fikrlari hammamizga tegishli:

"Yosh avlodni tarbiyalash biz uchun eng asosiy vazifadir", "Najot ta'limda, najot tarbiyada, najot bilimda. Ta'limga e'tiborda bir kun emas, bir soat kechiksak bu juda katta ziyon bo'ladi."

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib, o'sib borayotgan avlodning ta'lim-tarbiya tizimini xalqimizning tajribalariga tayangan holda olib borsak, farzandlarimiz ham tarixini, buyuk ajdodlarini, ham milliy an'ana va marosimlarini o'rganadi va ularga hurmat ruhida tarbiya topadi deb o'ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xayrulloeva, D. (2021). The gradual development of native language textbooks for grades 3-4 in primary school. центр научных публикаций (buxdu.uz), 7(7).
2. Xayrulloeva, D. (2021). System of Creative Exercises and Tasks in Primary School Mother Tongue Textbooks. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 7(7).
3. Xayrullayeva, D. N. Q. (2021). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLIKLARIDAGI IJODIY MASHQ VA TOPSHIRIQLAR TIZIMI. Scientific progress, 2(7), 1235-1242.
4. Dilnoza, X. (2022). 1-SINF "ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA ETNOPELAGOGIKA NAMUNALARINI O'RGATISH METODIKASI. BARQARORLIK VA ETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAIN ILMIIY JURNALI, 2(4), 337-341.
5. Xayrullayeva, D. (2021). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA ONA TILI TA'LIMINING AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).
6. G.M. Sayfullaev. *Biologiya promislovix xishnix vidov rib, Nizovya basseyna reki Zarafshan. Buxara-2020*
7. Rajabova, Nodirabegim K. "Pedagogical Conditions for Improving the Research Activities of Future Primary School Teachers."
8. Komilovna R. N. METHODS AND TOOLS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF THE CONCEPT OF FIGURE FACE IN STUDENTS. – 2021.
9. Qurbonova S. N., Abdullayeva F. TARBIYA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 6. –С.1030-1035.
10. Kodirova S. A. Idealistic study of proverbs in "zarbulmasal" of gulkhani //Scientific reports of Bukhara State University. – 2021. – T. 5. – №. 1. – С. 170-179.
11. Omonova, D. N. Methodological fundamentals of linguistic competence in language teaching based on integrative approach //Middle European Scientific Bulletin. 2021.
12. Omonova, D. N. Q. (2021). The Linguistic competence in language teaching based on Integrative Approach. In World science: problems and innovations (pp. 213-215).